

SYSTÉM EVIDENCE NEPŘÁTELSKÝCH OSOB PO ROCE 1968

JAN ZERBST

The article focuses on records of hostile persons according to the Communist Party of Czechoslovakia (CPCz) and Federal Ministry of the Interior. The first records were made up in personal purges that had to consolidate CPCz power after the Prague Spring. The records were kept by the Federal Ministry of the Interior and were a part of the action Norbert. This action was a part of extraordinary security measures which were proclaimed by the State Defense Council.

Key words: Communism; Prague Spring; Communist Party of Czechoslovakia; Federal Ministry of the Interior; State Defense Council; records; camps; persecution.

Evidence pravicových oportunistů

Po neúspěchu proreformní strany se v následném období dostali k moci tzv. „normalizátoři“ v čele s Gustávem Husákem a Václavem Bělobrádem, kvůli čemuž nastal pozvolný úpadek ve vývoji našeho státu. Vůdcové normalizační politiky si uvědomovali, že bez kádrové přeměny ve straně není možný nástup politické a ideologické reorganizace, jež měla za úkol vymýtit zbytky reformních snah. Proto bylo důležité ovládnout masmédiá, společenské organizace, státní, hospodářské, vědecké, vzdělávací, kulturní a jiné instituce, protože v nich zůstávali zastánci reformních snah, a právě k tomu sloužila kádrová a nomenklaturní politika Komunistické strany Československa (KSČ), která vedla k tzv. výměně stranických legitimací a čistkám ve straně. Pro mnoho československých občanů znamenala bezprostřední a často i osudovou změnu v jejich životech.¹

Pokud už tedy došlo k vyloučení ze strany, nastoupila další fáze, ve které si ústřední výbor (ÚV) KSČ musel vytvořit evidenci osob nepohodlných režimu. Ta mu měla zajistit kontrolu nad potencionálně nebezpečnými osobami, a umožnit tak, aby se již nikdy nedostaly do funkcí, jež mohly mít významný společenský dopad. Rozhodující podnět k zavedení *Směrnice ÚV KSČ k založení a vedení jednotné centrální evidence exponentů pravice* byl dán 13. února 1970.²

196. schůze předsednictva ÚV KSČ

Na této schůzi, jež se konala 8. ledna 1971, se projednávalo 22 bodů. Z těch, které jsou pro naše téma irelevantní, ale ilustrují problémy řešené špičkami KSČ, zmíníme zprávu o výběru uměleckého návrhu pro pamětní stříbrnou padesátikorunovou minci k 50. výročí založení KSČ, uctění památky životních jubileí, plány zahraničních cest na první čtvrtletí roku 1971 nebo udělení vyznamenání.³ Této schůzi se zúčastnilo kompletní předsednictvo ÚV KSČ a pozváni byli

¹ HRADECKÁ, V. – KOUDELKA, F.: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*. Praha 1998, s. 37.

² Národní archiv (dále NA), f. KSČ– Ústřední výbor 1945–1989, Praha (dále KSČ-ÚV) 02/4, sv. 60, a. j. 107, bod 1, příloha III, s. 1.

³ NA, f. KSČ-ÚV 02/1, sv. 148, a. j. 229, bod 0.

ještě další čtyři lidé. Z osob přítomných jen části jednání byl František Ondřích jediný, kdo se zúčastnil projednávání otázky pravicových oportunistů (bylo to dáno jeho postavením v aparátu ÚV KSČ).

Bod 19 měl pro chod KSČ důležitý dopad, poněvadž předsednictvo ÚV KSČ se rozhodlo pro sloučení oddělení aparátu byra ÚV KSČ a ÚV. V praxi to znamenalo zejména přeměnu ideologického oddělení na oddělení propagandy a agitace a zřízení sekretariátu předsedy byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích na úrovni oddělení ÚV KSČ. Nakonec si tajemníci ÚV KSČ rozdělili zodpovědnost za jednotlivá oddělení KSČ takto:

- 1) Gustáv Husák: oddělení politickoorganizační, oddělení státní administrativy, hlavní štáb Lidových milic, sekretariát prvního tajemníka ÚV KSČ;
- 2) Vasil' Bilak: oddělení mezinárodní politiky, hospodářská správa;
- 3) Alois Indra: oddělení zemědělské politiky, oddělení státních orgánů;
- 4) Josef Kempný: byro ÚV pro řízení stranické práce v českých zemích.
- 5) Oldřich Švestka: oddělení stranické práce ve sdělovacích prostředcích, oddělení propagandy a agitace.⁴

Tato reorganizace měla mít za následek lepší kontrolu nad svěřeným aparátem, nadto je důležité, že tato přeměna vešla v platnost již o tři dny později, tedy 11. ledna 1971.⁵ Ačkoliv aparát KSČ tvořil nejdůležitější mocenský nástroj stranického vedení, právě tento aparát procházel neustálou přeměnou oddělení od roku 1948 do roku 1968. Důvody byly sice rozličné, ale například roku 1949 se struktura oddělení měnila dokonce dvakrát, a to v únoru a srpnu, přičemž v tomto letním měsíci bylo založeno několik samostatných odborů.⁶

Na této schůzi byl přítomen i František Ondřích, jenž byl přizván, aby se zúčastnil projednávání bodů 4, 5 a 16. Bod číslo 4 řešil *Informativní zprávu o průběhu projednávání závěrů prosincového plenárního zasedání ÚV KSČ v OV KSČ a na členských schůzích ZO KSČ*. Ondřích v této souvislosti dostal za úkol připravit zprávu, která se měla zabývat průběhem projednávání výsledků prosincového pléna ÚV KSČ a měla být doplněna o nové poznatky zohledňující připomínky z diskuse předsednictva ÚV KSČ. Taktéž měl v případě potřeby jednat společně s Husákem, Biřákem, Kempným a Švestkou o datu zveřejnění *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Dále se měl pro úplnost zúčastnit plánování práce orgánů ÚV KSČ na první pololetí roku 1971.

Pro naše téma je stěžejní jeho účast při jednání o bodu 16. Ten se zabíral evidencí pravicových oportunistů. Byly schváleny *Směrnice ÚV KSČ k založení a vedení jednotné centrální evidence představitelů, exponentů pravice a nositelů pravicového oportunismu, organizátorů protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí*, což pro prvního tajemníka ÚV KSČ, předsedu byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, prvního tajemníka ÚV Komunistické strany Slovenska (KSS), předsedy Ústřední kontrolní a revizní komise (ÚKRK) KSČ a KSS a ÚKRK byra pro řízení stranické práce v českých zemích, vedoucí oddělení ÚV KSČ, vedoucí tajemníky krajských (městských) výborů KSČ a KSS znamenalo splnit úkoly plynoucí z tohoto dokumentu. Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích mělo jako hlavní úkol řídit stranickou práci v českých zemích. Jeho obdobou byl ÚV KSS na Slovensku. Informaci o této směrnici měli obdržet odpovědní pracovníci státních i hospodářských orgánů a společenských organizací.⁷

⁴ NA, f. KSČ-ÚV 02/1, sv. 148, a. j. 229, bod 19, s. 2–3.

⁵ Tamtéž, s. 1.

⁶ KAPLAN, K.: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968*. Praha 1993, s. 46–61.

⁷ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, sv. 148, a. j. 229, Směrnice, s. 1. Směrnice byly otisknuty v publikaci HRADECKÁ, V. – KOUDELKA, F.: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*. Praha 1998.

Směrnice ÚV KSČ k evidenci pravicových oportunistů

Evidence pravicových oportunistů byla založena jako organizační předpoklad cílevědomého politického zápasu strany s pravici. Z toho důvodu bylo tedy cílem získat a soustavně udržovat přehled, kde se představitelé pravice soustřeďovali. Musely být vytvořeny vhodné podmínky k izolování jejich působení na masy pracujících a mládež. Nesměli se vrátit na exponovaná místa ve státních a hospodářských orgánech, v institucích a zařízeních politického a ideologického působení na vědomí občanů ani ve společenských, kulturních a školských orgánech a organizacích, v oblasti mezinárodních a zahraničních vztahů.

Vedení centrální evidence však nemusel mít na starost ÚV KSČ, nýbrž mělo být v kompetenci vlády ČSSR. Ta by přijala potřebná opatření a založila útvar, jenž by mohl vést evidenci exponentů pravice. Jeho obsazení musel schválit sekretariát ÚV KSČ. Vláda měla rozpracovat vedení evidence podle dvou alternativ. Tou první mělo být sledování podle státního aparátu, druhou byla stálá evidence bez soustavného sledování pohybu osob. Vedoucí pracovníci měli potom žádat o souhlas se jmenováním daného žadatele pracovníky ministerstva vnitra či armády (zde se jednalo hlavně o poddůstojníky, rotmistry, praporčíky a důstojníky z povolání) atd.⁸ Krajské výbory mohly v individuálních případech požádat o došetření orgány ministerstva vnitra.⁹

Evidence představitelů pravice se tedy vedla centrálně v rámci kádrové evidence ÚV KSČ na samostatných kartách odděleně od centrální kartotéky. Výběru se měly zhostit jmenované stranické orgány a rovněž i pohyb a činnost evidovaných byl sledován těmito orgány.¹⁰

Na výše zmíněných kartách bylo vedeno jméno, příjmení a datum narození pravicového exponenta, jeho politická příslušnost, to, kde před svým odchodem z funkce pracoval, čili na jak vysokém postu a v jakém konkrétním oboru působil, a zdali zastával i nějaké politické funkce. Na závěr mělo být uvedeno nynější pracoviště a funkční zařazení se stručným zhodnocením návrhu, proč má být pravicový oportunista uveden na seznam.

Evidováni byli:

- a) představitelé a exponenti pravicového oportunistu a revizionismu (ve směrnici se psalo, že se jedná o ty, kteří měli zavinit hrubé narušení ideové a organizační jednoty strany, čímž měli nabourat vedoucí úlohu strany ve společnosti. Pro nás to znamená, že šlo o přední osoby Pražského jara, jako byli Dubček, Kriegel nebo Smrkovský);
- b) organizátoři protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a nátlakových akcí, kteří svojí činností narušili zásady výstavby socialismu, internacionální vztahy a zájmy zemí socialistického tábora, protože způsobili vážné škody v oblasti politiky, hospodářství a mezinárodních vztahů zpochybněním politických a hospodářských dohod a smluv se socialistickými státy;
- c) nositelé pravicového oportunistu a revizionismu, kteří v oblasti ideového působení soustavně prosazovali záměry a cíle pravice.¹¹

Na základě provedených analýz jednotlivých osob se rekrutovali skuteční představitelé a exponenti pravice z řad bývalých členů a kandidátů ÚV KSČ, ÚV KSS, krajských a okresních výborů, pracovníků aparátu a institucí strany, stranického a ostatního tisku, rozhlasu, televize, filmu, škol (zejména vysokých), kulturních a vědeckých institucí, uměleckých a tvůrčích svazů,

⁸ Lidové noviny, 12. 11. 1991, s. 10.

⁹ NA, f. KSČ-ÚV 02/4, sv. 60, a. j. 107, bod 1, příloha IV/2, s. 2.

¹⁰ NA, f. KSČ-ÚV 02/1, sv. 148, a. j. 229, Směrnice, s. 1.

¹¹ NA, f. KSČ-ÚV 02/1, sv. 148, a. j. 229, Směrnice s. 1–2.

výzkumných ústavů, poslanců Sněmovny lidu, Sněmovny národů, České národní rady (ČNR), Slovenské národní rady (SNR), národních výborů, členů vlád atd.¹²

Z textu vyplývá, že tvorba seznamů pravivých oportunistů probíhala na pozadí rozsáhlé personální přeměny KSČ, jejíž kádrová politika a nomenklatura měla za úkol zajistit postupnou výměnu všech vedoucích pracovníků, kteří v období let 1968–1969 tzv. politicky zklamali, organizovali různé nátlakové akce, zneužívali funkcí a šířili nebo umožňovali šířit ideologii pravivých oportunistů. Dne 6. listopadu roku 1970 definovalo předsednictvo ÚV KSČ pregnantně svojí kádrovou a personální práci: „*Stranické orgány musí vycházet ze stupně politických chyb těchto funkcionářů i z nezbytnosti využít jejich odborných znalostí a vědomostí v zájmu rozvoje socialistické společnosti. Včasným přerazováním na odpovídající pracovní místa překonávat politické napětí a nejistotu těch, kteří byli uvolněni z funkcí pro nepevné politické postoje a kteří chtějí prokázat svůj dobrý vztah k socialismu a podporu politice Komunistické strany Československa.*“¹³

Výběr měly za úkol provést zvlášť utvořené komise při okresních (OV) a krajských výborech (KV) KSČ, vedené tajemníky. Složení těchto speciálních komisí poté posvětila předsednictva krajských výborů strany. Komise při výběru vycházely z provedené analýzy, ze stranických dokumentů, z dokumentů orgánů a organizací Národní fronty, ze závěrů stranických šetření, z veřejných vystoupení či z publicistické činnosti. Poté se tyto seznamy přesunuly na ÚV KSČ (v byru ÚV KSČ) a na všechna oddělení ÚV KSS, ÚKRK a ÚKRK KSS v úzké spolupráci s centrálními orgány státu, včetně Hlavní politické správy (HPS) Československé lidové armády (ČSLA) a stranických orgánů ministerstva vnitra, hospodářského, kulturního a společenského života.¹⁴

Seznamy exponentů pravice schvalovala předsednictva KV KSČ, která dostávala informace (osobní hodnocení s potřebnými údaji) od komisí ustanovených k tomuto účelu. Seznam měl být předán politickoorganizačnímu oddělení ÚV KSČ (které v rámci reorganizace ÚV spadalo pod Gustáva Husáka do konce února 1971).¹⁵ Politickoorganizační oddělení posléze sjednotila návrhy jednotlivých oddělení ÚV KSČ, ÚV KSS a KV KSČ, aby mohla vytvořit centrální seznam představitelů pravice a předložit ho sekretariátu ÚV KSČ. Jakmile byla centrální evidence vyhotovena, politickoorganizační oddělení ÚV KSČ muselo vyrozumět jednotlivá oddělení ÚV KSČ, ÚV KSS a KV strany, kdo jmenovitě do seznamu patří. Podle pracovního zařazení evidovaných lidí se určovalo, které stranické orgány budou podávat pravidelné informace o změnách ve sledovaných údajích a o činnosti příslušných osob. Tyto informace měly být opět předány přímo politickoorganizačnímu oddělení ÚV KSČ. Jednou ročně, v lednu, se tyto údaje měly revidovat.¹⁶

Krajské výbory strany, ÚV KSČ nebo ÚV KSS měly zabezpečit, aby všichni exponenti pravice byli uvolněni z nomenklaturních funkcí a aby byl neustálý přehled o pohybu evidovaných osob. Při každém přesunu mezi pracovišti mělo být vypracováno nové komplexní posouzení jejich činnosti na předsednictvu KV KSČ. Oddělení ÚV KSČ mělo před předložením návrhu na obsazení nomenklaturních funkcí za úkol zkontrolovat, jestli se uchazeč nenacházel v evidenci nepřátelských osob, což mělo platit i na nižší stranické úrovni. Pokud by se stalo, že z kádrového materiálu nešlo vyčíst, jak se dotýčný choval v období let 1968–1969, měl politický pracovník za úkol zjistit prostřednictvím stranických orgánů, jestli „politicky obstál“.¹⁷

¹² Tamtéž, s. 2.

¹³ HRADECKÁ, V. – KOUDELKA, F.: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*. Praha 1998, s. 121.

¹⁴ NA, f. KSČ-ÚV 02/1, sv. 148, a. j. 229, Směrnice, s. 2.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž, s. 3.

¹⁷ Tamtéž, s. 4.

Vedení evidence mělo tedy jediný cíl, a to odstříhnout intelektuální vrstvu, která měla jiný pohled na svět než normalizační politika. Z mocenského pohledu jim měly být zablokovány cesty do KSČ, do orgánů státní moci a správy (na ministerstva, do národních výborů, armády, bezpečnosti, justice), k práci na úseku tisku, rozhlasu, televize, k pedagogické práci ve školství, vědecké práci v oblasti společenských věd, do aparátu společenských organizací nebo do vyšších funkcí v organizacích Národní fronty (včetně druhých politických stran). V evidenci vedení „pravičáci“ nemohli pracovat v diplomatických službách, v mezinárodních organizacích, v podnicích zahraničního obchodu a na hospodářském úseku v nomenklатурních funkcích. Do konce června 1971 mělo politickoorganizační oddělení ÚV KSČ předložit sekretariátu ÚV KSČ zprávu o založení evidence představitelů pravice.¹⁸

Evidence pravicových oportunistů v praxi

Vše, co se dělo kolem seznamu pravicových oportunistů, bylo přísně tajné, směrnice se nesměly rozmnožovat ani otiskovat. Pokud by se stalo, že materiál vztahující se k tomuto tématu byl otištěn, musel se do jednoho měsíce vrátit sekretariátu prvního tajemníka ÚV KSČ (za příklad nám může sloužit schůze ústředního výboru KSČ z 18. prosince 1970).

První problémy se vyskytly již při projednávání, kde se budou seznamy vést. Jak již víme, rozhodlo se pro vedení ze strany ÚV KSČ. Při schůzi sekretariátu ÚV KSČ 25. ledna 1972 se ukázalo zpoždění v přípravě těchto seznamů, které bylo zapříčiněno nejen hloubkou a náročností úkolu, ale i přípravami XIV. sjezdu ÚV KSČ a okresními i krajskými konferencemi. Návrhy navíc měla předložit ještě oddělení společenských organizací a část návrhu mělo dodat ekonomické oddělení a Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ. Zmatečné informace pak přicházely od oddělení státních orgánů ÚV, ÚKRK a městského výboru KSČ v Praze. Počítalo se, že ve výsledku by seznam čítal přibližně 9700.¹⁹

Během přípravy seznamů se vyskytly četné nedostatky; u některých návrhů chybělo hlavně současné pracoviště a pracovní zařazení. Aby byl úkol účelně dokončen, bylo záhodno ustanovit komisi, která prostuduje návrhy, provede výběr a předloží ÚV KSČ konečný seznam osob navržených na zařazení do jednotné centrální evidence. Problémy s tvorbou seznamů přetrvávaly i v roce 1974. Doplnění údajů ztěžovaly hlavně časté změny v zaměstnání, pracovním zařazení a v místě bydliště, které se u těchto osob v roce 1971 i 1972 projeví ve značné míře, a nakonec i skutečnost, že někteří z navržených byli delší dobu bez pracovního poměru nebo ve stavu nemocných. U některých návrhů chybělo hlubší hodnocení.²⁰ Všechny návrhy posoudila komise sekretariátu ÚV KSČ, která byla ustavená až v březnu 1972. Vycházela z podkladů a zdůvodnění stranických orgánů v okresech a krajích a odděleních ÚV KSČ a KSS. Na základě doporučení komise byla řada návrhů opětovně konzultována s příslušnými stranickými orgány, docházelo k řadě upřesnění nebo k vyřazení návrhů, které neodpovídaly zásadám. Přitom bylo zdůrazněno, že odpovědnost za dodržení zásad spočívá na těch orgánech, v nichž navržené osoby působily, a u nichž se tudíž předpokládá znalost těchto osob.²¹

Z návrhů vyplývalo, že šlo o:

- a) příslušníky humanitní a technické inteligence, funkcionáře a pracovníky stranických orgánů státní moci a správy a o vedoucí hospodářské pracovníky;

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ NA, f. KSČ-ÚV 02/4, sv. 17, a. j. 25, bod 16, příloha III, s. 1.

²⁰ NA, f. KSČ-ÚV, k. 0, inv. č. 6693/1974, příloha II, s. 2.

²¹ Tamtéž.

- b) bývalé členy strany, kteří vstoupili do KSČ převážně po únoru 1948, zejména v období března 1948–1960; nejde o zakládající členy strany;
- c) bezpartijní příslušníky a aktivní činitele nelegálních organizací Klub angažovaných nestraníků (KAN) nebo K 231;
- d) příslušníky jiných politických stran, exponenty pravice;
- e) dělníky, většinou ty, kteří se jimi stali po roce 1948 a v pozdějších letech;
- f) osoby již trestané za protistátní činnost;
- g) organizátory protistranických akcí.²²

K archivnímu materiálu, z něhož tato studie vychází, patří i krátký seznam zmíněných osob. Šlo o tzv. přední pravicové oportunisty, kteří byli zapsáni na seznam právě v souvislosti s *Poučením z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ a s Dopisem ústředního výboru KSČ všem základním organizacím a členům strany k výměně členských legitimací KSČ v roce 1970*. Rozdělen byl na tři části: osoby žijící na území ČSSR, kam patřil Alexander Dubček, Oldřich Černík, Václav Havel, Ludvík Vaculík, Štefan Sádovský a mnoho dalších; osoby, jež po srpnu 1968 emigrovaly do zahraničí, jako byl Jiří Pelikán, Arnošt Lustig či Otto Šik; osoby, které zemřely a jejichž návrhy byly tudíž vyřazeny – zde šlo jmenovitě o Josefa Smrkovského.²³ Problémy občas nastávaly i s osobami, které se objevovaly na seznamu, konkrétně šlo například o bývalého zástupce náčelníka odboru Státní bezpečnosti Brno, jemuž mělo být vráceno členství v KSČ!²⁴

Ke zjištění toho, jak vypadala tvorba seznamů na okresní úrovni, nám poslouží archiválie ze Státního okresního archivu ve Znojmě. Předsednictvu okresního výboru (POV) doporučil vedoucí tajemník OV KSČ Novák složení komise, která byla složena z pěti členů a již měl vést právě tajemník. Řadovými členy se stali Josef Henek, jenž byl politickoorganizačním tajemníkem OV KSČ, Jaroslav Novotný, ten pro změnu zastával funkci předsedy okresního národního výboru (ONV), Bohumil Ott, který byl náčelníkem odboru obrany Veřejné bezpečnosti. Posledním členem skupiny se stal Karel Šrámek, což byl předseda OKRK. Tuto komisi, což nikoho nepřekvapí, muselo schválit předsednictvo krajského výboru (PKV) KSČ. Činnost byla sledována POV, které mělo být průběžně informováno o dění v komisi vedoucím tajemníkem OV KSČ. Vedoucí tajemník zároveň upozornil, že tato informace má zůstat vysoce tajná. Na stejné schůzi Henek upozornil, že zahraniční agentury rozesílají do ČSSR materiály z vysočanského sjezdu jako odezvu na vydané *Poučení*. Tento materiál měl být objeven v Telči. V souvislosti s tím byl vznesen požadavek, aby byl tento materiál zabezpečen v tiskárnách.²⁵

Jak byla vnímána situace, důležitost těchto seznamů a boj s pravicovými oportunisty, je dokumentováno těmito slovy: „*Když stručně shrneme výsledky naší práce od konce roku 1969, organizačně a ideologicky jsme politického nepřítele vyřešili. On však v našem okrese zůstal a spolu s ním zde zůstávaly i jeho názory a přežívají i různé protisocialistické a protikomunistické tendence, které musíme velice bedlivě sledovat a jako oko v hlavě chránit jednotu a semknutost [...]*“²⁶ Na znojemském okrese se projevovaly formy pravicového oportunismu dle této komise v rámci příprav voleb do národních výborů (NV), při studentských demonstracích, útocích na funkcionáře, v podobě postoje aparátu okresního národního výboru, extrémních stanovisek přijatých NV a činnosti strany socialistické či lidové.²⁷

²² NA, f. KSČ-ÚV 02/4, sv. 17, a. j. 25, bod 16, příloha III, s. 2.

²³ NA, f. KSČ-ÚV, k. 0, inv. č. 6693/1974, příloha IV, s. 3.

²⁴ NA, f. KSČ-ÚV, k. 0, inv. č. 6693 A/ 21, příloha II, s. 1.

²⁵ Státní okresní archiv Znojmo, f. A-2, k. 78, a. j. 103, s. 24.

²⁶ Tamtéž, s. 181.

²⁷ Tamtéž, s. 186.

Jednou z osob, která se objevila na seznamech exponentů pravice, byl i František Kozák. Ten se podle svých slov objevil na seznamech lidí určených k likvidaci. Dokumenty to potvrzují, avšak nejednalo se o akci Norbert, nýbrž o seznamy vedené po stranické linii, akci „pravicoví oportunisté“.

Respondent poskytl k prostudování i svůj osobní archivní materiál, obsahující mj. osobní posudky na svoji osobu. Dne 15. února 1972 došla žádost na místo jeho pracoviště, která měla být nejpozději do konce března vyřízena. Vypracované posudky na tuto osobu vypadaly následovně: Komisi zajímalo jeho pracovní zařazení, to, jakým způsobem se v práci projevuje, jaká je jeho pracovní způsobilost i erudovanost, osobní názor posuzovatelů a politická angažovanost a názory (Kozák byl vyloučen ze strany pro svoje politické postoje v polednovém vývoji in roce 1968). Objevil se zde i dotaz, zda vede řádný a spořádaný život.²⁸

Zaměříme se nyní na otázky, které byly pokládány při nomenklturních čistkách mimo jiné i Františku Kozákovi nebo Jaroslavu Hýskovi. Ty se vztahovaly k:

- 1) podpoře petice 2 000 slov;
- 2) odsouzení „okupace“;
- 3) invektivám na vedoucí úlohu KSČ ve společnosti nebo nedůvěře v ÚV KSČ;
- 4) hlásání plurality stran, podpoře akčního programu (zvláště armádního), nutnosti revize marxismu-leninismu atd.;
- 5) nesouhlasu s moskevskými protokoly;
- 6) výrokům proti internacionalismu.²⁹

Jak tato akce dopadla, se můžeme dozvědět z osobní sbírky dokumentů Františka Koudelky, kde je záznam rozhovoru s Františkem Ondřichem. Akce „pravicoví oportunisté“ podle respondenta neměla podporu a nebyla aktuální u řady lidí z vedení strany, nevoli vzbuzovaly i pochybnost o její realizaci i vědomí, že zde mohou hrát úlohu i osobní motivy; proti byli například Štrougal či Husák.³⁰ Tomuto tvrzení může zdánlivě nasvědčovat i fakt, že první skartace proběhla 20. října 1975.³¹

Statistický rozbor pravicových oportunistů

Politickoorganizační oddělení ÚV KSČ, které mělo sjednotit návrhy a zpracovat seznamy navržených osob do jednotné centrální evidence, obdrželo do konce roku 1971 10 754 návrhů. Z nich byly vyřazeny ty, které byly vyplněny dvojmo, a zůstávalo tak 9 401 návrhů (z krajů přicházelo v úvahu 7 399 osob a z centra 2002). Počítalo se, že okolo 35 % osob nebude účelné do evidence zařadit, ať už pro dřívější či nynější pracovní a funkční zařazení.³² Po posouzení a pečlivém zvážení jednotlivých návrhů doporučila komise sekretariátu ÚV KSČ (projednával to dne 15. února 1974) zařadit do jednotné centrální evidence představitelů a exponentů pravice 6 335 osob, z toho:

1) oddělení ÚV KSČ, KSS, centrální orgány	1 086 osob;
2) armáda, bezpečnost, soudy, prokuratura	706 osob;
3) městský výbor (MV) KSČ Praha	450 osob;
4) Středočeský KV KSČ	356 osob;

²⁸ Plk. František Kozák (bytem Znojmo, U Lesíka) se objevil se na seznamu pravicových oportunistů, byl vyloučen z KSČ. Záznam učiněn 12. 7. 2012.

²⁹ BEJČEK, E. et al: *Norbert. Běda tomu, kdo vyčníval z řady*. Díl I. S. I. 1996, s. 12.

³⁰ HRADECKÁ, V. – KOUDELKA, F.: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*. Praha 1998, s. 80–81.

³¹ NA, f. KSČ-ÚV, k. 0, inv. č. 6693/1974, titulní stránka z 15. 2. 1974.

³² NA, f. KSČ-ÚV 02/4, sv. 17, a. j. 25, bod 16, příloha III, s. 3.

5) Jihočeský KV KSČ	452 osob;
6) Západočeský KV KSČ	373 osob;
7) Severočeský KV KSČ	538 osob;
8) Východočeský KV KSČ	471 osob;
9) Jihomoravský KV KSČ	351 osob;
10) Severomoravský KV KSČ	540 osob;
11) MV KSS Bratislava	103 osob;
12) Západoslovenský KV KSS	300 osob;
13) Středoslovenský KV KSS	301 osob;
14) Východoslovenský KV KSS	288 osob. ³³

Mezi říjnem a prosincem roku 1973 začalo prověřování, v jakém stavu seznamy jsou. Šlo zejména o revidování údajů v evidenčních kartách. Počet osob byl oproti roku 1971 nižší. Z celkového počtu navržených osob bylo 82 % bývalých členů strany. Z toho 38,1 % vstoupilo do KSČ do února 1948 a 61,9 % po něm. V mnoha případech šlo o lidi, kteří přešli do KSČ z jiných politických stran, například sloučením KSČ a sociálnědemokratické strany. Bezpartijní a příslušníci jiných politických stran tvořili 18 %. Šlo o představitele a aktivní činitele KAN, K 231, přípravného výboru sociálnědemokratické strany a dalších nelegálních organizací vzniklých v roce 1968. Pod heslem „*Odbory bez komunistů*“ se v řadě případů dostali do významných funkcí v odborových orgánech a organizacích, kde měli provádět tzv. nepřátelskou, protisocialistickou a protisovětskou politiku. Celkem 67,3 % navržených byli bývalí pracovníci stranických orgánů, zastupitelských a výkonných orgánů státní moci a správy, orgánů Národní fronty (NF) a společenských organizací, sdělovacích prostředků, školství, vědy, kultury a zdravotnictví (z toho 55 % pracovalo ve vedoucích funkcích). Mezi navrhovanými byla i řada bývalých děkanů, vedoucích kateder, profesorů, asistentů a učitelů vysokých a ostatních škol, primářů a jejich zástupců, dramaturgů, režisérů, spisovatelů, malířů, sochařů a výtvarníků. V podnicích, závodech a výzkumných ústavech, včetně podniků zahraničního obchodu, pracovalo 31,3 % navrhovaných. Byli to zejména bývalí generální a podnikoví ředitelé, ředitelé závodů, náměstci a jejich zástupci a jiní vedoucí pracovníci (70,5 %). Z celkového počtu navržených tvořili dělníci 2,4 %. Převážně to byli bývalí příslušníci jiných sociálních skupin, kteří se dělníky stali po únoru 1948. Šlo často o osoby trestané za protistátní činy (později amnestované), které se aktivně podílely na nepřátelské činnosti KAN (189 členů), K 231 (zde byl počet osob o něco větší, a to 262). Nepatrný počet 1,4 % tvořily ostatní skupiny lidí, včetně důchodců.

Z celkového počtu navržených vykonávalo volené funkce na různých stupních řízení stranických a odborových orgánů a organizací, orgánů NF, společenských organizací, jiných politických stran a zastupitelských orgánů 30 %, z toho ve stranických orgánech a organizacích 25 % navrhovaných osob. Celkový rozbor navrhovaných ukázal, že šlo převážně o příslušníky inteligence, o osoby, které se v očích navrhovatelů významnou měrou podílely na vytváření a prohlubování krizové situace i po srpnu 1968. Zneužily svého postavení k prosazování pravicové oportunistických a revizionistických názorů, k ovlivňování dělníků a ostatních pracujících, hlavně mládeže, k organizování nátlakových akcí proti KSČ a základům socialistického zřízení. Nakonec se měli dopouštět narušování internacionálních svazků se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi.

Osoby z tohoto seznamu byly rozptýleny na různých pracovištích. Převážná část byla v procesu očisty politického, hospodářského a společenského života přeřazena na nižší, méně vý-

³³ Tento seznam byl otisknut v publikaci BEJČEK, E. et al: *Norbert. Běda tomu, kdo vyčníval z řady*. Díl I. S. I. 1996. Eduard Bejček tyto seznamy považoval za součást akce Norbert. Seznam je uložen v Národním archivu.

znamné funkce, přešla do průmyslových a jiných podniků a závodů. Někteří však pracovali i na důležitých místech ve školství, ve vědeckých ústavech Československé a Slovenské akademie věd, v kultuře, ve výzkumných ústavech, ve Výzkumném ústavu matematických strojů v Praze 1. Další se pak podíleli na důležitých stavbách, jakými bylo například pražské metro.³⁴

Podle Eduarda Bejčka, který se zabýval seznamy vedenými v armádě, i ministerstvo národní obrany (MNO) ustanovovalo zvláštní komise a po jejich schválení kolegiem ministra národní obrany (KMNO) potvrzovala tyto seznamy HPS. Armádní seznamy byly porovnávány se seznamy na ÚV KSČ a lišily se pouze tím, že armáda si přidala do svých seznamů ještě osm osob. Seznamy, kterými disponují armádní archivy, byly doplněny dosti obsažnými posudky, většinou šlo o dvě až tři strany k jednotlivým osobám.³⁵ Podle 90. schůze KMNO z 19. 7. 1974 obdržel ministr národní obrany doporučení KMNO týkající se toho, které osoby byly podány k řešení komisi zřízené výnosem č. j. 08143 ze dne 10. 1. 1974. HPS ČSLA předala kádrové správě MNO seznam obsahující 425 bývalých příslušníků ČSLA, kteří byli pojeti do celkového seznamu nositelů pravicového oportunismu vedeného na ÚV KSČ. Po zpracování informačních údajů vztahujících se k 73 bývalým příslušníkům ČSLA tuto zprávu předložil náčelník kádrové správy ing. Pavel Papač. Následně měly být podle Vojenského sdružení rehabilitovaných (VSR) předány návrhy na opatření, spolu s návrhem informace pro generálního tajemníka ÚV KSČ.³⁶ Podobným způsobem putovaly posudky na Františka Kozáka. U těchto osob šlo o úplně stejný postup jako v případě stranické úrovně. Celkově se pak v Jihomoravském kraji ocitlo v seznamu 351 osob, z nichž měli největší zastoupení pracovníci zastupitelských orgánů, výkonných orgánů státní moci, KSČ, NF a společenských organizací, jichž bylo 113.³⁷

Seznam pravicových oportunistů dokonce vycházel na začátku devadesátých let v *Lidových novinách*, konkrétně v intervalu od 21. července 1992 do 16. října téhož roku. V seznamu se objevily osobnosti, které formovaly vědecký obor soudobých dějin, jako Vilém Prečan či Milan Otáhal, většinou šlo o zástupce humanitní inteligence. VSR i Jiří Gruntorád zastávají názor, že akce pravicových oportunistů je identická s akcí Norbert.³⁸

Shrnutí

Evidence představovala pokračování mocenského boje proti pravicovým oportunistům v období tzv. krizových let a měla zabránit tomu, aby se navrátili do svých funkcí. Příprava seznamů však provázela jistý chaos, zapříčiněný neustálou změnou bydliště či pracoviště vtypovaných osob. Ironií je, že se někteří lidé ocitli na seznamu a zůstávali na něm i poté, kdy již přestali režim ohrožovat (například František Kozák). V roce 1975 pak začaly první skartace.

Smutné je, že občané z iniciativ, jako bylo K 231, měli možnost díky Pražskému jaru svobodně se projevit a dostalo se jim i jistého uznání, zároveň však tato jejich iniciativa po prohře proreformní strany zapříčinila, že se objevili na zmíněných seznamech.

Lze také konstatovat, že VSR v některých fázích svého bádání zaměřovalo tyto seznamy s akcí Norbert. K této myšlence se přiklání i Jiří Gruntorád, ovšem nejsou k dispozici dostatečné důkazy, které by ji podporovaly. František Ondřích se dokonce proti tomuto tvrzení ohradil

³⁴ NA, f. KSČ-ÚV, k. 0, inv. č. 6693/1974, příloha II, s. 3–5.

³⁵ BEJČEK, E. et al: *Norbert. Běda tomu, kdo vyčníval z řady*. Díl I. S. I. 1996, s. 16, 26.

³⁶ Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Norbert, 1. podsvazek, s. 21.

³⁷ NA, KSČ-ÚV, k. 0, inv. č. 6693/1974, tabulka III.

³⁸ GRUNTORÁD, J.: *Akce Norbert*. Securitas Imperii – sborník k problematice bezpečnostních služeb, 1994, sv. 2, s. 28–29.

a vyjádřil ostrý nesouhlas s tím, že by tyto seznamy byly dále aktuální. První skartace z roku 1975 tomu napovídají.

Zajímavý článek o této problematice vyšel po revoluci v *Lidových novinách*. Podle něho mělo jednání členů předsednictva ÚV KSČ a všech dalších zainteresovaných osob naplňovat znaky skutkových podstat několika trestných činů, např. zneužívání pravomocí veřejného činitele, vydírání a útisku. Lze si představit konkrétní podezření z trestné činnosti, spočívající např. v tom, že na základě zmíněné *Směrnice* byla řada osob donucena k rezignaci na funkce pod pohrůzkou, že se jejich děti nedostanou na studia atd. Forem vydírání a útisku bylo nepochybně mnoho. Trestní odpovědnost členů předsednictva ÚV KSČ spočívala jednak v kvalifikovaném zneužívání pravomocí veřejného činitele, jednak v organizování konkrétních trestných činů či pomoci při jejich páchání.³⁹

Summary

The System of Registration of Enemy Persons after 1968

This paper analyzes the register of persons who were persieved as a hostile for cummunist regime in the normalization. In 1971 there were lists of hostile persons shifted in Communist Party of Czechoslovakia. These persons should only be chased but they had to leave their jobs because of not affecting the population. People named on these lists were called right-wing opportunists. Till the end of the year 1971 there were discovered 10 754 persons. Lists had to be updated constantly however the first chredding commes during the year 1975.

³⁹ Lidové noviny, 21. 7. 1992, s 11.